

Grażyna Piechota, Magdalena Sośnierz

"Lublin a książka", red. Antoni Krawczyk, Elżbieta Józefowicz-Wisińska, Lublin 2004 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 35, 254-262

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lublin a książka

pod red. Antoniego Krawczyka i Elżbiety Józefowicz-Wisińskiej
Lublin 2004, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, ss. 775

Publikacja stanowiąca plon konferencji naukowej porusza szerokie spektrum zagadnień bibliologicznych – wiele miejsca poświęca problemom źródeł, bibliotek, księgozbiorów, wydawnictw i czytelnictwa z terenu Lublina i Lubelszczyzny.

Praca bardzo obszerna, na 775 stronach zamieszczono 56 artykułów napisanych przez pracowników naukowych, bibliotekarzy, archiwistów i dziennikarzy z różnych ośrodków naukowych. W takim ogromie referatów odczuwa się jednak brak usystematyzowania problemowego publikacji.

Zasadniczy trzon pracy stanowią teksty dotyczące inkunabułów i starodruków znajdujących się w bibliotekach i archiwach lubelskich. Autorzy wielu opracowań próbowali stworzyć coś na kształt mapy zasobów Lublina w dziedzinie rękopisów i starych druków. Ewa Zielińska w referacie zatytułowanym *Inkunabuły w Bibliotece Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie* zakreśliła etapy powstawania księgozbioru seminaryjnego oraz ustaliła zasób inkunabułów (175) w 146 woluminach. Scharakteryzowała je pod względem treściowym wymieniając najliczniejsze grupy rzeczowe.

Uzupełnieniem tematyki księgozbiorów zakonnych jest praca *Starodruki biblioteki klasztornej oo. Karmelitów bosych w Lublinie*. Ryszard Bania stwierdził, iż losy biblioteki ściśle związane były z losami samego klasztoru. W przeważającej części jest to księgozbiór o tematyce teologicznej i filozoficznej jednak ok. 1/5 zbioru stanowią książki z różnych dziedzin m.in.: geografii, astronomii, nauk technicznych, medycyny. Jest to zbiór nie skatalogowany i czeka nie tylko na biblioteczne opracowanie, ale wielce pożytecznym byłaby ich pogłębiona analiza bibliologiczna.

Podobną tematycznie pracą jest artykuł Elżbiety Wierzbickiej: *Starodruki w zasobie archiwalnym i bibliotecznym Archiwum Państwowego w Lublinie*. Tak, jak we wcześniejszych artykułach, również w tym, autorka przedstawiła etapy wzbogacania zasobu biblioteki APL poczynając od dwudziestolecia międzywojennego, aż po współczesność. E. Wierzbicka zwróciła uwagę, iż w pracach archiwalnych zbyt mało uwagi poświęca się opracowaniu danych przynajmniej o starodrukach, a w opracowaniu zasobów bibliotecznych o zawartych w nich informacjach rękopiśmiennych. Uznała, iż potrzebne jest wprowadzenie, jako obowiązującej zasady bardziej szczegółowej inwentaryzacji najstarszych wydawnictw zachowanych w zasobach archiwalnych.

W kolejnej pracy *Biblioteka klasztoru Kapucynów lubelskich w latach 1724-1864*, Roland Prejs przedstawił rys dziejów klasztoru i biblioteki wskazując na systematyczne powiększanie księgozbioru. Podkreślił, iż biblioteka służyła współczesnym nie tylko jako pomoc w posłudze duszpasterskiej, ale także jako warsztat naukowy w ich własnej twórczości pisarskiej.

Dwa kolejne artykuły oparte są na wnikliwych badaniach modlitewników i atlasów znajdujących się w lubelskich bibliotekach. Halina Kazimierzak w pracy *Modlitewniki dla wiernych Kościoła rzymskokatolickiego wydane w latach 1769-*

1918 w zbiorach biblioteki *Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie* przedstawiła rolę modlitewników jako źródło myśli teologicznej i filozoficznej dla profesorów prowadzących wykłady z teologii duchowości. Podkreśliła fakt, iż biblioteka seminaryjna poprzez swoją działalność w sposób istotny włącza się w rozwój nauki, kultury i oświaty. Artykuł dodatkowo opatrzony jest w bibliograficzny wykaz modlitewników (53). Autorka na ich podstawie opisała przemiany zachodzące w literaturze religijnej tego okresu. Omówiła pobieżnie ich zawartość treściową, a także zwróciła uwagę na stronę ikonograficzną.

Z kolei Maciej Sobieraj w artykule *Unikalne Atlasy Johanna Michaela Probstsa w zbiorach Kartograficznych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie* omówił 2 atlasy przypisane Johanowi Probstowi. Dzięki badaniom autora udało się ustalić właściwy tytuł pierwszego z lubelskich atlasów i potwierdzić ustalenie tytułu drugiego. Zwrócił uwagę na fakt stałej aktualizacji map oraz włączania do atlasów takich map, których życzyli sobie klienci. Pomocą przy analizie atlasów jest zestawienie map zebrane w aneksie na końcu artykułu.

Na uwagę zasługuje także artykuł Jolanty Wasilewskiej: *Oprawy inkunabułów w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*. Zawiera on bardzo wiele spostrzeżeń związanych z rozwojem warsztatów introligatorskich, charakteryzuje oprawy książek od początku drukiarstwa do XIX w. zwracając uwagę na style w oprawach, które przedstawiają odmienne metody stosowania technik kompozycji i używania różnych narzędzi do zdobienia. J. Wasilewska dokonała szczegółowego przeglądu opraw inkunabułów w zbiorach BU KUL. Sklasyfikowała oprawy skórzane i wyodrębniła pod względem rodzaju ornamentyki 5 grup ich dekoracji: motyw owocu granatu; linie i drobne stemple o motywach m.in.: rozetek, kwiatów, figur geometrycznych; plakieta i radełko; mieszana; zdobione grzbiety m.in. ornamentami arabeskowymi, złoconiami.

W krótkim komunikacie *Książka Łacińska w Lublinie w okresie staropolskim* Tadeusz Bienkowski przedstawił problematykę książki łacińskiej w Lublinie, której okres początkowy przypada na połowę XVII w. i wiąże się z drukiarstwem mieszczańskim i drukarnią prywatną Pawła Konrada. Dzięki badaniom można przyjąć, iż w XVII w. w mieszczańskich drukarniach lubelskich edycje łacińskie stanowiły połowę publikacji w języku polskim.

Z problematyką książki łacińskiej w Lublinie koresponduje opracowanie Anny Wnuk: *Mieszczanie lubelscy przełomu XVI/XVII w. a książka*. Autorka za cel rozważań przyjęła rolę słowa drukowanego w życiu miasta i jego mieszkańców. Przedstawiła rozwój drukiarstwa, księgarstwa i introligatorstwa lubelskiego i jego wpływ na kulturę mieszczan. Podkreśliła kulturotwórczą rolę książek wśród mieszczan lubelskich. Zwróciła ponadto uwagę na produkcję i użytkowanie m.in. książek medycznych przez mieszczan lubelskich.

Jedną z prac obejmującej zasób wiedzy teoretycznej i praktycznej z dziedziny medycyny jest *Compendium* omówione przez Bartłomieja Szynclera w artykule: *Compendium medicum - lubelski druk osiemnastowieczny* wydany w drukarni jezuickiej w 1703 r. *Compendium* napisane zostało w konwencji lekarskiego poradnika domowego z przeznaczeniem nie dla lekarzy, lecz zwykłych dyletantów. O wielkim zapotrzebowaniu na ten rodzaj literatury fachowej świadczy fakt, że *Compendium* w ciągu XVIII w. miało aż 10 wydań.

Charakterystykę wybranych druków z bibliotek lubelskich rozpoczyna praca Zoji Jaroszewicz-Pieresałwcew: *Druki cyrylicie w zbiorach Bibliotek lubelskich*. Autorka przedstawiła rezultaty wstępnych badań zbiorów następujących bibliotek lubelskich w kolejności zasobności w księgi cyrylicie: Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (142), seminarium duchownego (37), Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego (2) i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (2). Podkreśliła, iż zachowane druki cyrylicie wraz ze śladami lektury i znakami proweniencyjnymi stanowią ważne źródło do badań na czytelnictwem, wzajemnych relacji wyznaniowych, dyferencji kulturowych, świadczą o bogactwie kultury dawnej Rzeczypospolitej.

Rozwinięciem kwestii drukarstwa i użytkowania książek w Lublinie jest *Stan badań nad produkcją wydawniczą drukarni Pawła Konrada i jego następców w latach 1630-1667* dokonany przez Jadwigę Witkowską-Kunach. Zgodnie z postawionym w pracy celem przedstawiła w sposób szczegółowy i skrupulatny stan badań nad dorobkiem wydawniczym drukarni Pawła Konrada uwzględniając kontekst gospodarczy, polityczny i kulturalny miasta w XVII w. W rozprawie zestawiono tematycznie i chronologicznie wszystkie druki, które wyszły spod prasy oficyny Konradowskiej.

Uzupełnieniem tematyki produkcji wydawniczej i księgarskiej Lublina jest praca Elżbiety Torój: *Oferty księgarskie w Lublinie przełomu lat trzydziestych i czterdziestych XVIII wieku*. Autorka zauważyła, iż w inwentarzach księgarń Gostomskiego i Hebanowskiego odbija się najbardziej charakter ówczesnego życia religijnego oraz działalności krajowych tłoczni preferującej treści związane z wiarą i służące kształtowaniu określonego typu pobożności. Na podstawie inwentarzy lubelskich księgarń można też uznać, iż docierały tu najczęściej produkty licznych - i przede wszystkich zakonnych - oficyn krajowych.

Problematykę produkcji typograficznej drukarni lubelskich, której nie poświęcono do tej pory wiele uwagi, omawia artykuł Michała Kurana: *Lubelskie wydania utworów Samuela Twardowskiego*. Wynik przeprowadzonej analizy wskazuje, iż poeta ogłaszał swoje utwory w kilku ośrodkach, korzystał też z usług wielu drukarzy. Interesującym jest to, że 3 utwory, wydrukował w Lublinie w drukarni Pawła Konrada i później wdowy po nim. Były to *Pamięć śmierci najsłabszego Aleksandra Karola Królewica* (1634), *Dafnis drzewem bobkowym* (1638) oraz *Satyr na twarz Rzeczypospolitej w roku 1640*.

Publikacja Nikołaja Nikołajewa: *Druki wydane w Lublinie w Bibliotekach Radziwiłłów* jest pierwszym opisem 64 druków lubelskich z biblioteki Radziwiłłów, jednego z najstarszych i najbardziej wpływowych rodów magnackich Wielkiego Księstwa Litewskiego. Opis poświęcony jest tylko tym lubelskim drukom z biblioteki nieświeskiej, które zachowały się w zbiorach słowiańskich Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk. Interesującym spostrzeżeniem jest to, że wśród druków lubelskich, jest kilka nieodnotowanych (16) w polskich bibliografiach - ani przez Estreichera, ani w *Bibliografii starych druków lubelskich 1630-1800* Ireny Dziok-Strelnik.

Zagadnieniu książek wydanych w Lublinie w XVII-XVIII w. w zbiorach Narodowej Biblioteki Białorusi w liczbie 24 egz. (21 druków) poświęcona jest praca Tatiany Roszczyny: *Druki wydane w Lublinie z XVII-XVIII wieku w zbiorach*

Narodowej Biblioteki Białorusi, których wykaz w ujęciu chronologicznym uzupełnia zasadniczą część artykułu. Przeprowadzona analiza pozwoliła ustalić modlitewnik *Officium albo Godziny Błogosławionej panny Maryi...*, wydany w Lublinie w 1701 r., a pominięty przez Estreichera, jak i bibliografie lubelskich starodruków.

Charakterystyka działalności wydawniczej różnych instytucji była tematem kolejnych wystąpień. Ewa K. Ziembowicz artykułem *Działalność wydawnicza lubelskich „Kresów”* przedstawiła cykl Biblioteka Kresów, liczący 14 tomów, głównie poezji, a Maria Jazowska-Gumulska omówiła działalność wydawniczą Ogniska Związku Podhalan im. Tadeusza Staicha w Lublinie artykułem pod tymże tytułem. Wynika z niego, że Ognisko wydało do tej pory 10 publikacji: tomiki wierszy i materiały z sesji popularnonaukowych, poza tym drobne druki w postaci katalogów i wystaw oraz druki ulotne.

Janusz Wesołowski scharakteryzował wydawnictwa obozu niepodległościowego w artykule *Wydawnictwa obozu niepodległościowego w okresie zwiększonej aktywności politycznej piłsudczyków w Lublinie (VIII 1915-IX 1916)*. Lublin okazał się ośrodkiem specyficznym na tle reszty ziem polskich - stanowiąc swego rodzaju centrum niepodległościowe, gdzie powstawała legenda Piłsudskiego, a publikacje niepodległościowe były wydawane niemal powszechnie.

Grzegorz Kuprianowicz w artykule *Lublin jako ośrodek wydawniczy Kościoła prawosławnego w XIX-XX wieku* stawia tezę, że Lublin mimo że nie był szczególnie ważnym prawosławnym ośrodkiem wydawniczym, to zauważalnym na mapie takich ośrodków w Polsce. Miasto to było ośrodkiem wydawniczym Kościoła prawosławnego w dwóch wyraźnie wyodrębniających się okresach: na przełomie XIX i XX wieku oraz na przełomie XX i XXI wieku. W pierwszym okresie (1885-1915) ukazała się tylko jedna pozycja zwarta i dwa wydawnictwa ciągle. W drugim okresie (1991-2002) wydano 3 periodyki (łącznie 27 numerów) i 16 publikacji zwartych.

Józef Zięba w studium *Od „Czytelnika” do Lubelskiej Spółdzielni Wydawniczej* na przykładzie wydawnictwa Lamus przedstawił trudną sytuację prywatnych wydawnictw lubelskich w latach 40. i 50. XX wieku.

Marek Wyszkowski z kolei charakteryzuje przewodniki po Lublinie poczynając od najstarszego z 1839 r. autorstwa Seweryna Zenona Sierpińskiego w artykule *Przewodniki po Lublinie i ich autorzy w XIX i XX wieku*, a Marta Denys opisuje albumy o Lublinie wydane w latach 1954-2000 w artykule *Lublin w słowie i obrazach, czyli w wydawnictwach albumowych*. Szkoda, że zabrakło materiału zdjęciowego czy ilustracyjnego uzupełniającego oba artykuły.

Kolejne referaty dotyczą dziejów i zawartości księgozbiorów prywatnych i bibliotecznych. Małgorzata Trojnecka w artykule *Księgozbiór rodziny Czorbów z Krasiołowa na Wołyniu w zbiorach starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej KUL* poddała dokładnemu omówieniu i ocenie zbiorów starych druków ofiarowany przez rodzinę Czorbów bibliotece uniwersyteckiej. Zagadnieniowa konstrukcja pracy sprawiła, że po części wprowadzającej, następuje przedstawienie rezydencji Sapiehów i Czorbów-Krasiołów. Następnie szczegółowe omówienie miasteczka i rodzin Sapiehów i Czorbów aż do części właściwej prezentującej bibliotekę krasiołowską i jej losy. Omówiono również księgozbiór o. Konstantego Czorby, ze zwróceniem uwagi na jego ponad 90% teologiczny charakter.

Ważnym zagadnieniem poruszonym przez ks. Mariana Radwana jest *Deportacja księgozbioru lubelskich dominikanów (1886-1888)* i miejsce jego obecnego przechowywania. Autor próbuje ustalić wielkość księgozbioru, który przeszedł na własność petersburskiej biblioteki. Wskazuje na etapowość deportacji księgozbioru oraz fakt, że rozproszona biblioteka dominikańska nigdy już nie wróciła do Lublina.

Przedmiotem kolejnego szkicu jest stosunkowo mało znana, nietypowa część dorobku wydawniczego Lublina prezentowana przez Magdalenę Kwiatkowską. W artykule *Piśmiennictwo naukowe w repertuarze wydawców lubelskich na tle prowincjonalnych ośrodków wydawniczych Królestwa Polskiego* zakreśliła repertuar tłoczeni prowincjonalnych, kształtowany przez lokalne środowiska inteligenckie. Kilkakrotnie podkreśliła, iż wiele prac reprezentujących różne dziedziny wiedzy ukazało się w Warszawie i w dużych ośrodkach wydawniczych. Prace ściśle naukowe, najczęściej w postaci okresowych sprawozdań z przebiegu badań, a także periodyki fachowe w ośrodkach prowincjonalnych ukazywały się w znikomej liczbie.

Regina Janiak w rozprawie *Fachowa literatura rolnicza XIX wieku w księgozbiórze klemensowskim Wojewódzkiej biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie* omawia dzieje kolekcji klemensowskiej oraz jej dzieła z zakresu rolnictwa. Te 562 tytuły autorka szczegółowo charakteryzuje pod kątem miejsca wydania, języka publikacji oraz tematyki (między innymi dzieła ogólne, dzieła dotyczące leśnictwa i sadownictwa, zootechniki, chowu i hodowli, maszyn i budownictwa rolniczego). Cała kolekcja miała charakter praktyczny i służyła podnoszeniu kultury gospodarczej dóbr Ordynacji Zamoyskiej.

Kolejne artykuły przybliżają związki Lubelszczyzny ze środowiskiem lwowskim oraz grodzieńskim o czym świadczy produkcja wydawnicza, a przede wszystkim proveniencje druków. Jolanta Gwioździk w pracy *„Prawne zwierciadło doskonałości...”. O związkach lwowskich benedyktynek z drukarstwem lubelskim w XVII wieku* przedstawiła początki fundacji lwowskich benedyktynek, rolę lektury duchowej w życiu zakonnym oraz pochodzenie druków XVII-wiecznych w księgozbiórze lwowskiego opactwa. Wskazała drogi książki w I poł. XVII w., zwłaszcza niektóre kontakty między lubelskim drukarstwem a kontemplacyjnym klasztorom lwowskich benedyktynek: od posiadania w bibliotece druków lubelskich oficyn, po edycje powstałe w konwencie, a publikowane w Lublinie. Ustaliła, iż druk *Zwierciadła*, obecnie zachowany w zbiorach Biblioteki UAN im. Stefanyka we Lwowie, z proveniencją biblioteki klasztoru lwowskich Benedyktynek, stanowi podstawę by domniemywać o istnieniu jeszcze jednej oficyny drukarskiej Piotra Jaworskiego w Lublinie.

Książki wydane w Lublinie spotykamy w niektórych XIX-wiecznych prywatnych księgozbiórach na Grodzieńszczyźnie. Pisze o tym Lilia Kowkiel: *Z Lubelszczyzny na Grodzieńszczyznę... (O wędrówce książek z księgozbiórów prywatnych)*. Wśród dzieł proveniencji lubelskiej znajduje się kilka powtarzających się pozycji. Z badań autorki wynika, iż lubelskie druki rzadko trafiały do XIX-wiecznych prywatnych kolekcji tego regionu. Znane są jednak przykłady dość ciekawych wędrówek książek z Lubelszczyzny. Najbardziej reprezentatywnym przykładem są dzieje księgozbioru Kazimierza Chromińskiego i Aleksandra Lubomirskiego.

Świadectwem współpracy lubelskiego środowiska intelektualnego z innymi ośrodkami miejskimi lub czołowymi przedstawicielami środowiska literackiego epoki staropolskiej są artykuły omawiające m. in. ulotne druki karmelitańskie oraz współpracę literacką J. Wereszczyńskiego z S. F. Klonowicem. Druki ulotne, które były przedmiotem zainteresowania Anny Nowickiej-Struski pochodzą z 1650 r. W artykule *Ulotne druki karmelitańskie pochodzące z lubelskich pogrzebów magnackich z połowy XVII w.* omówiła kazania pogrzebowe wygłoszone na pogrzebach Jana Mikołaja Daniłowicza, Mikołaja z Oleksowa Gniewosza i Aleksandra Myszkowskiego. Autorami ich są karmelici bosy: Aleksander a Jesu, Anioł od św. Teresy oraz Marian od Aniołów. Omówione kazania są świadectwem wydarzeń lubelskich, ukazują niewielki fragment historii Lublina, mówią o obyczajach i mentalności ówczesnego społeczeństwa.

O literackiej współpracy J. Wereszczyńskiego z S. F. Klonowicem pisała Anna Sitkowska. Wskazała na rolę jaką w życiu lubelskiego poety odegrał Wereszczyński oraz ukazała efekty literackiej współpracy lubelskiego poety z opatem benedyktynów sieciechowskich.

Studium *Współpraca Stanisława Kota, redaktora Biblioteki Narodowej (1919-1939) z filologami działającymi w Lublinie* Jerzego Starnawskiego przedstawia sylwetki ośmiu lubelskich autorów opracowań tomów z serii Biblioteki Narodowej: Wiktora Hahna, księdza Cezarego Pęcherskiego, Władysława Brydę, Władysława Jankowskiego, Maurycego Michała Paciorkiewicza, Juliana Krzyżanowskiego, Ludwika Kamykowskiego i Henryka Życzyńskiego. Jak zauważa autor artykułu, poloniści lubelscy pracowali w warunkach gorszych od zamieszkałych w miastach mających wielkie i cenne biblioteki, bowiem dwie lubelskie biblioteki naukowe nie mogły zaspokoić wszystkich potrzeb. Mimo to wkład pracowników lubelskich w dziejach serii był zauważalny.

Życie kulturalno-oświatowe w międzywojennym Lublinie charakteryzowało się znaczną dynamiką. Dowodów na to dostarczają dwa opracowania: Jerzego Pliśsa *Spoleczne instytucje książki w międzywojennym Lublinie* oraz Bożenny Wierzchowskiej-Konery *Biblioteki, czytelnice, czytelnictwo w lubelskich średnich szkołach ogólnokształcących w okresie międzywojennym*. Ten pierwszy charakteryzuje takie instytucje jak Lubelskie Towarzystwo Miłośników Książki, Koło Lubelskie Związku Bibliotekarzy Polskich, Lubelski Związek Pracy Kulturalnej oraz Towarzystwo Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego. Bożenna Wierzchowska-Konera ze względu na ilość zachowanych materiałów archiwalnych (głównie sprawozdania szkół, lubelska prasa, kroniki szkolne, Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego) analizuje biblioteki funkcjonujące przy Męskim Gimnazjum Prywatnym im. St. Batorego i przy trzech państwowych: Gimnazjum Męskim im. St. Staszica, Gimnazjum Męskim im. Hetmana J. Zamoyskiego i Gimnazjum Żeńskim im. Unii Lubelskiej.

Krzysztof Latawiec w artykule *Biblioteki rosyjskie w Lublinie w latach 1865-1915* charakteryzuje historię trzech instytucji: biblioteki i czytelnicy przy Klubie Rosyjskim działającym w latach 1867-1915, bibliotekę klubu wojskowego 8. Dywizji Piechoty, które początkowo nie istniały jako samodzielne instytucje oraz Rosyjską Bibliotekę Publiczną w Lublinie funkcjonującą w latach 1903-1915. Wszystkie

trzy zostały założone przez społeczność rosyjską, dość liczną w Lublinie w drugiej połowie XIX i na początku XX w.

Artykuł *Biblioteki oświatowe w Lublinie (1906-1918)* Jerzego Plisa omawia placówki założone przez Polską Macierz Szkolną, Związek Katolicki i Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich. Biblioteki te traktowano jako niezbędny element prowadzonej akcji oświatowej oraz ideowo-wychowawczej. Głównym celem ich działalności była pomoc w samokształceniu i w utrwalaniu i rozszerzaniu wiedzy zdobytej w szkole oraz aktywne budzenie świadomości narodowej.

Natomiast Ewa Łoś artykułem *Rola książki w muzeum literackim* pokazuje na przykładzie Muzeum Literackiego im. J. Czechowicza w Lublinie rolę i funkcje książki muzealnej oraz omawia zbiory książek i rękopisów tego muzeum.

Ocalone listy stanowią cenne źródło faktów i uzupełnień do wizerunku Wincentego Pola ukazane przez Grażynę Połuszejko w artykule „*Rozmowa pióra*” – *korespondencja z lat 1820-1908 w zbiorach rękopiśmiennych Muzeum Wincentego Pola w Lublinie*. Ich treść wyznacza i potwierdza rozległy krąg zainteresowań polity, dokumentując istotne wydarzenia życia kulturalnego i społecznego XIX w.

Ciekawie przedstawiają się też zagadnienia czytelnicze, zwłaszcza jeśli zestawić ze sobą dwa artykuły dotyczące czytelnictwa wśród studentów: Anity Has-Tokarz *Książka w środowisku studentów Bibliotekoznawstwa UMCS w Lublinie* i Jolanty Jurkowskiej *Czytelnictwo w środowisku studentów Akademii Medycznej w Lublinie*. Oba referaty zawierają wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród studentów. Zastanawiają zwłaszcza wyniki Anity Has-Tokarz przeprowadzone wśród przyszłych bibliotekarzy, z których wynika że ci nie preferują książki jako środka przekazu, a ich kontakt z literaturą ma charakter sytuacyjny, okazjonalny i nieregularny. Wiesława Grażyna Szymczak opisuje czytelnictwo innej grupy społecznej – niesłyszących – w artykule *Czytelnictwo osób niesłyszących w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie*. Autorka charakterystykę czytelnictwa tej grupy oparła nie o badania ankietowe, ale własne spostrzeżenia i doświadczenia podczas pracy z niesłyszącymi i rozmowy z nimi, prelekcje i pogadanki. W konkluzji zauważa, że: „osoby niesłyszące to najbardziej wierni, najbardziej kochający książki czytelnicy, chociaż z pewnością nie wszystko rozumieją i nie wszystkie książki czytają”.

Z kolei Anna Dymmel w pracy *Lubelskie akta notarialne jako źródło do badań historii czytelnictwa* omawia tego typu źródła z lat 1810-1863, a zwłaszcza inwentarze (ze względu na ich zawartość i stan liczbowy) traktując je jako interesujące źródło do badań czytelnictwa. Omawia książki spisane w inwentarzach, ich właścicieli oraz księgozbiory należące do kobiet.

W publikacji nie zabrakło też problematyki prasoznawczej. Trzy artykuły odnoszą się do trzech zupełnie różnych czasopism. Iwona Wydra w studium „*Pamiętna Książka Ljublińskiej Guberni*” – *charakterystyka pisma* przedstawia je jako rodzaj urzędowego kalendarza i jednocześnie oficjalny organ propagandy rządu Guberni Lubelskiej wydawany w latach 1870-1912. „Książka” poprzez swoją zawartość (tematy takie jak: władze i stan urzędniczy, oświata, religia, historia, wydarzenia bieżące wraz z ogłoszeniami, reklamami, regulaminami i nekrologami) jest świadkiem szybkiego rozwoju Lublina i jego mieszkańców. Eugenia Łochowa w artykule *Pisarze polscy w „Ziemii Lubelskiej” w latach 1906-1931. Rekonesans*

omawia zainteresowanie polskimi twórcami literatury w lubelskim czasopiśmie. Z analizy wynika, że pisano o nich sporo, zwłaszcza z okazji rocznic, jubileuszy i śmierci, zarówno duże rozprawy, eseje, reportaże jak i drobne notki, nekrologi. Szczególnym zainteresowaniem cieszył się H. Sienkiewicz i J. Słowacki. Artykuł Barbary Jedynak *Kwartalnik „Rota” popularyzatorem polskiej książki na Wschodzie* informuje o przyjęciu z jakim spotkała się „Rota” (wydawana od 1991 r.) w krajach byłego Związku Radzieckiego, gdzie często była pierwszym polskim czasopismem po 1939 r. oraz o roli jaką odegrała w popularyzacji polskiej kultury i literatury.

Alicja Matczuk w rozprawie *Rozwój bibliografii ziemi lubelskiej charakteryzuje* rozwój lubelskiej bibliografii od jej początków, czyli końca XIX wieku do roku 2002. Opisuje bibliografie ogólne i dziedzinowe o zasięgu obejmującym cały region. Przybliży też sylwetki wybitnych bibliografów Wiktora Hahna i Andrzeja Wojtkowskiego oraz podkreśla zaangażowanie Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie w rozwój bibliografii regionalnej.

Nawiązaniem do problematyki bibliograficznej jest artykuł Artura Znajomskiego *Wiktor Hahn jako bibliograf lubelski*. Autor przedstawia inicjatywę Wiktora Hahna mającą na celu opracowanie lubelskiej bibliografii lokalnej i regionalnej. To on zapoczątkował bibliografię lokalną w Lubelskiem. *Bibliografia miasta Lublina* mimo zebranych i opracowanych materiałów nie została opublikowana, natomiast w 1929 r. opublikowano *Bibliografię województwa lubelskiego* za rok 1927.

Stanisław Kosiński w swoim artykule *Lubelski dorobek naukowy i publicystyczny Witolda Chodźki* zwraca uwagę na mało znany i zbadany aspekt działalności Witolda Chodźki, wybitnego lekarza – mianowicie aktywność na polu bibliotekarskim, publicystycznym i wydawniczym. Jako bibliotekarz Lubelskiego Towarzystwa Lekarskiego znacznie wzbogacił zasoby biblioteczne i zapewnił bibliotece uregulowania prawne. Publikował nie tylko w prasie fachowej, ale też w „Kurierze”, którego był wydawcą i członkiem redakcji.

Annę Boguszewską w pracy *Ilustracje do literatury dziecięcej Ewy Szelburg-Zarembiny w Wydawnictwie Lubelskim* interesują sylwetki dwóch wybitnych ilustratorów współpracujących z Wydawnictwem Literackim – Jana Marcina Szancera i Zbigniewa Rychlickiego. Artykuł ten, aż prosi się o materiał ilustracyjny, którego niestety zabrakło.

Lublin ze względu na swe położenie i historię zawsze był miastem wielokulturowym. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w wydawnictwie, gdyż wiele artykułów poświęcono książce w kulturze lubelskich Żydów i protestantów.

Problematyce wydawniczej środowiska żydowskiego w Lublinie poświęciła swoją pracę Magdalena Rzakowolska: *Lublin - ośrodkiem żydowskiego życia wydawniczego do 1939 roku*. Jest to kolejne opracowanie, które przybliży Lublin jako ważny punkt na szlakach handlowych oraz ważny ośrodek intelektualny. Autorka podkreśla istotną rolę jaką w środowisku żydowskim spełniała szkoła talmudyczna oraz żydowski sejm, na którym podejmowano uchwały dotyczące życia kulturalnego, gospodarczego i religijnego, a także związane z produkcją drukarską, eksportem i importem książek żydowskich.

Szeroko problem instytucji książki w kulturze Żydów lubelskich na początku XX wieku zainteresował się Konrad Zieliński w studium *Drukarnie, księgarnie, biblioteki i czytelnice żydowskie w Lublinie do 1918 r. (Przyczynek do dziejów świeckiego*

życia kulturalnego Żydów lubelskich). Artykuł uzupełnia aneks: wykaz żydowskich drukarni i litografii w Lublinie w 1916 r. oraz wykaz księgarni żydowskich w Lublinie w 1916 r., co jest istotnym wkładem do dotychczasowego stanu badań.

Monika Adamczyk-Garbowska przedstawia historię i zawartość kolekcji judaiców zgromadzonych w Zakładzie Kultury i Historii Żydów UMCS w artykule *Judaica w zbiorach UMCS*, wyjaśniając jednocześnie tajemnicę księgozbioru z dawnej lubelskiej wyższej szkoły talmudycznej Jeszywas Chachmej w Lublinie.

Robert Kuwałek w opracowaniu *Książka w obozie koncentracyjnym na Majdan-ku* opisuje dwie kolekcje książek. Pierwsza licząca ok. 50 egzemplarzy to książki prawdopodobnie należące do więźniów obozu, głównie o charakterze religijnych. Autor interesująco przedstawia losy i proveniencję poszczególnych egzemplarzy, często jeszcze nie do końca znaną. Natomiast druga kolekcja to tzw. biblioteka esesmańska, licząca ok. 2000 tomów.

Lublin jako ośrodek protestantyzmu przedstawiony został w pracy Elżbiety Józefowicz-Wisińskiej: *Popularyzacja książki przez protestantów Lublina od XIX do połowy XX w.* Wynika z niej, że lubelscy protestanci XIX w. nie odgrywali w życiu miasta tak znaczącej roli jak we wcześniejszych wiekach, nie stanowili też tak pokaźnej grupy ilościowej. Na uwagę jednak zasługują trzej wybitni ludzie książki wyznania protestanckiego: Jerzy Samuel Bandtkie, Stanisław Arct i Aleksander Schoenach, a każdy z nich na swój sposób przyczynił się do popularyzacji wiedzy.

Halina Wiśniewska w artykule o charakterze sprawozdawczo-postulatywnym przedstawia dotychczasowe badania dotyczące *Lubelskich ksiąg rękopiśmiennych jako podstawy badań lingwistycznych nad językiem regionu*. Praca przybliżyła wiedzę o stanie naszego języka i kulturze. Badania nad regionalną polszczyzną pozwoliły dostrzec zmiany ilościowe i jakościowe zjawisk językowych. Autorka zwróciła również uwagę na potrzeby podkreślania odrębności i tożsamości regionu stanowiącego duży ośrodek kultury.

Dostępność do druków i edukacji jednej z najlepiej wykształconych rodzin mieszczańskich w dawnej Polsce porusza artykuł Mariana Chachaja: *W kręgu edukacji i twórczości piśmienniczej lubelskiej rodziny Lemków*. Omówił on szczegółowo przebieg edukacji i działalności pisarskiej tej znanej lubelskiej rodziny podkreślając jej znaczący wkład w historię miasta i kultury staropolskiej.

Książka była ważnym elementem w mozaice kulturalnej Lublina. Pomagała w kształceniu młodych ludzi, obok Kościoła i szkoły miała wielki wpływ na mentalność społeczeństwa lubelskiego. Dzięki książkom drukowanym w Lublinie, miasto uznawane za kulturalnie peryferyjne miało zapewniony dopływ informacji i wiedzy a tym samym warunki do rozwoju życia kulturalnego i umysłowego.

Praca godna polecenia ze względu na szerokie spektrum poruszanych zagadnień. Publikacja jest wynikiem dyskusji specjalistów różnych dziedzin obejmujących problematykę szeroko rozumianej kultury książki w Lublinie i na Lubelszczyźnie.

Grażyna Piechota, Magdalena Sośnierz
Lublin